

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Institutionem et Educationem Pertinentia II (2010)

HISTORIA WYCHOWANIA I HISTORYCY WYCHOWANIA
W POLSKICH ŚRODOWISKACH NAUKOWYCH (WYBÓR)

Władysława Szulakiewicz

Ze Lwowa do Krakowa.

Lwowscy historycy wychowania w Krakowie

Uwagi wstępne

Po zakończeniu II wojny światowej pracownicy nauki lwowskich uczelni zmuszeni zostali do podjęcia decyzji o przeniesieniu się do innych ośrodków akademickich w Polsce. W grupie tej znaleźli się historycy oświaty, wychowania i kultury związani dotąd z Uniwersytetem Jana Kazimierza¹.

Na wstępie rozważań niezbędne jest określenie, kogo zaliczamy do grona lwowskich historyków wychowania². Posługując się tym pojęciem, biorę pod uwagę badaczy, którzy zdobyli wykształcenie we Lwowie w zakresie historii wychowania, uczestniczyli w pracach towarzystw czy komisji lwowskich mających na celu popularyzację przeszłości oświatowo-wychowawczej, mieli ustalone miejsce w środowisku naukowym Lwowa, ponadto w okresie wojny i okupacji często współpracowali w ramach tajnego nauczania. Lwów jako miejsce urodzenia ma w tym przypadku drugorzędne znaczenie. Trzeba jednak nadmienić, że cechą charakterystyczną twórczości badaczy, którzy wyszli ze Lwowa, była prezentacja dziejów oświaty i wychowania

¹ Problematyce lwowskich historyków wychowania poświęciłam następujące artykuły: *Pokolenie lwowskich historyków oświaty i wychowania*, [w:] *Historia. Społeczeństwo. Wychowanie. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Józefowi Miqso*, Pułtusk-Warszawa 2004, s. 137–148; *Instytucjonalizacja lwowskiej historii wychowania*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. II, pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka, Rzeszów 2004, s. 329–350; *Zainteresowania badawcze lwowskich historyków oświaty i wychowania lat międzywojennych*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. I, pod red. J. Maternickiego, Rzeszów 2004, s. 222–233; *Członkowie Lwowskiego Oddziału Komisji do Badania Dziejów Wychowania i Szkolnictwa w Polsce (1920–1929)*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. V, pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka, Rzeszów 2007, s. 386–395; *Lwowski okres w życiu i twórczości Antoniego Knota*, [w:] *W służbie szkoły i nauki. Księga poświęcona Profesorowi Czesławowi Majorkowi*, pod red. Z. Ruty i R. Ślęzki, Kraków 2003.

² W rozważaniach posługuję się wcześniej przyjętą definicją historyka wychowania, która brzmi: „Historykiem wychowania jest każdy, kto prowadzi badania naukowe w dziedzinie historii edukacji, zajmuje się w sposób fachowy edytorstwem źródeł historycznych i naukową informacją w tej dziedzinie, upowszechnia w druku wiedzę o przeszłości oświatowej lub też uprawia ogólniejszą refleksję nad historią wychowania i jej nauczaniem”. Patrz: W. Szulakiewicz, *Historia oświaty i wychowania. Studium historiograficzne*, Toruń 2000, s. 58.

na tle przemian kulturowych, co możemy określić mianem historyczno-kulturowej orientacji lwowskiej historiografii oświatowo-wychowawczej.

Przyjmując takie oto ustalenie, w swoich rozważaniach biorę pod uwagę grupę osób będących uczniami Stanisława Łempickiego (1886–1947)³, wykształconych przez niego, jak i innych wybitnych mistrzów związanych z UJK. Do tego grona należy zaliczyć: Czesława Lechickiego (1906–2001)⁴, Karola Lewickiego (1909–1991)⁵, ks. Alfonsa Schletza (1911–1981)⁶, Józefa Skoczka (1903–1966)⁷. Inni historycy

³ Jego osobie poświęcono m.in. opracowania: H. Barycz, *W blaskach epoki odrodzenia*, Warszawa 1968 s. 380–414; J. Hulewicz, *Stanisław Łempicki (25 V 1886–2 XII 1947)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1947, nr 3–4, s. 123–137 i odb., Kraków 1948, ss. 15; E. Brodacka-Adamowicz, *Stanisław Łempicki – człowiek i historyk*, Toruń 2003; S. Grzybowski, *Stanisław Łempicki historyk – wychowawca*, [w:] S. Łempicki, *Mecenat wielkiego kanclerza. Studia o Janie Zamojskim*, wyd. S. Grzybowski, Warszawa 1980, s. 5–36; J. Kleiner, *Stanisław Łempicki*, „Twórczość” 1948, z. 3, s. 70–75; Ł. Kurdybacha, *Wspomnienie o Stanisławie Łempickim*, „Pamiętnik Literacki” 1947, s. 367–376; ks. A. Schletz, *Stanisław Łempicki (1886–1947)*, „Nasza Przeszłość” 1948, t. IV i odb., Kraków 1948, ss. 31; W. Szulakiewicz, *Ideologia w narracji historycznej. Stanisława Łempickiego wizerunek polityka–wychowawcy*, [w:] *Polityczna obecność filozofii*, pod red. M. Szulakiewicza, Toruń 2002, s. 115–126; eadem, *Stanisław Łempicki (1886–1947)*, [w:] *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, pod red. J. Maternickiego, przy współpracy L. Zaszkiłniaka, Rzeszów 2007, s. 553–568, eadem, *Udział Stanisława Łempickiego w kształtowaniu oblicza naukowego historii wychowania (W pięćdziesiątą rocznicę śmierci)*, [w:] *Historia wychowania XX wieku. Dorobek i perspektywy*, pod red. T. Gumuły, J. Krasuskiego, S. Majewskiego, Kielce 1998, s. 77–85, H. Żarnowska, *Bibliografia prac Stanisława Łempickiego*, [w:] S. Łempicki, *Wiek złoty i czasy romantyzmu w Polsce*, wybór i oprac. J. Starnawski, Warszawa 1992, s. 840–881 (Bibliografia zawiera także zestawienie rękopisów).

⁴ Patrz: biogramy Cz. Lechickiego: S. Dziki, M. Glogier, *Czesław Lechicki (1906–2001) – religioznawca, prasoznawca*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, t. IV, z. 2(8), s. 367–373; S. Dziki, P. Dubiel, *Czesław Lechicki (ur. 30.03. 1906 we Lwowie, zm. 19.03. 2001 w Krakowie)*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2001, nr 1–2, s. 160–163.

⁵ Informacje o K. Lewickim patrz: Archiwum UJ (dalej AUJ) WF II 504, Akta doktorskie K. Lewickiego oraz S III 246 akta osobowe; W. Berbelicki, *Karol Lewicki (1909–1991)*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1993, R. XLIII, s. 249–252; idem, *Bibliografia prac Karola Lewickiego*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1995, R. XLV, s. 197–207; *Dzieje Uniwersytetu Lwowskiego w twórczości Karola Lewickiego*, [w:] *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. IV, pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka, Lwów–Rzeszów 2006, s. 70–77.

⁶ Dane o ks. A. Schletzu patrz: J. Dukała, *Schletz Alfons Franciszek (1911–1981)*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 35, Wrocław 1994, s. 517–519; Z. Jakubowski, *Ksiądz Alfons Schletz. Szkic biograficzny*, „Nasza Przeszłość” 1971, t. 36, s. 20–28; S. Łempicki, *O pracach ks. Alfonsa Schletza*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1947, nr 3–4; „Nasza Przeszłość” 1978, t. 50 (w całości poświęcony ks. A. Schletzowi).

⁷ Dane biograficzne podaję na podstawie następujących źródeł archiwalnych i opracowań: A UJ: S III 246; DC II 1, 2, 3 (spuścizna J. Skoczka); WHm 36, A PAN Warszawa III – 186 Spuścizna S. Truchima (rec. pracy *Wychowanie i szkolnictwo w średniowiecznej Polsce*); A UAM sygn. 164/55 akta doktorskie i sygn. 148/59 akta osobowe; H. Barycz, rec. *Wyboru pism pedagogicznych doby Odrodzenia*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1959, nr 2; S. Fita, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza 1886–1986*, Wrocław 1990, s. 162–163; I. Kaniewska, *Skoczek Józef Stanisław (1903–1966)*, PSB, t. 38, Warszawa–Kraków 1997–1998,

z szkoły S. Łempickiego przenieśli się do Warszawy (Łukasz Kurdybacha), Wrocławia (Antoni Knot), Torunia (Bronisław Nadolski). W Lublinie zaś działał już w latach międzywojennych Jan Dobrzański. Dodać trzeba, że z Krakowem związany był od lat międzywojennych Jan Hulewicz, lwowiak z urodzenia i wykształcenia, gdyż studiował we Lwowie pod kierunkiem S. Łempickiego i W. Bruchnalskiego⁸. We Lwowie w 1930 r. uzyskał stopień dr filozofii za pracę pt. *Socjologia i idee historiozoficzne Stefana Żeromskiego* napisaną pod kierunkiem W. Bruchnalskiego. W tym samym roku w Krakowie na UJ został magistrem filozofii w zakresie pedagogiki. Habilitował się przed wojną w roku 1939.

Jak potwierdzają badania nad środowiskami historycznymi, pokolenie, do którego należał S. Łempicki, stosunkowo szybko awansowało i w okresie międzywojennym miało najwięcej do powiedzenia w nauce, kierując często katedrami naukowymi⁹. Tak też było w sytuacji mistrza lwowskich historyków wychowania S. Łempickiego. Natomiast jego uczniowie, chociaż ukształtowani naukowo we Lwowie, pozycję naukową budowali po II wojnie światowej w innych akademickich ośrodkach w Polsce. Jednym z nich był Kraków¹⁰.

W rozważaniach na powyższy temat podejmę próbę nakreślenia sytuacji wymienionych wcześniej historyków w ostatnich latach przed II wojną światową oraz latach wojny i okupacji. Przedstawię też skrótowo informacje dotyczące ich statusu naukowego, aby określić ich rangę w naukowym środowisku Krakowa.

Status naukowy lwowskich historyków wychowania – lata międzywojenne

W okresie międzywojennym stopień doktora w 1926 r. otrzymał J. Skoczek na podstawie pracy pt. *Historia rodziny Stecherów*¹¹, natomiast Cz. Lechicki i K. Lewicki uzyskali jedynie stopień magistra filozofii w zakresie historii z powodu zmian ustawy o stopniach naukowych. Wydana w 1932 r. rozprawa Cz. Lechickiego pt. *Mecenat Zygmunta III i życie umysłowe na jego dworze* przygotowywana była jako rozprawa doktorska, a w wyniku prawnych zmian stał się podstawą jego magisterium. Podobnie dyplom magistra został przyznany K. Lewickiemu w 1936 r. po przedłożeniu dysertacji *Uniwersytet Lwowski a powstanie listopadowe* (wydanej w 1937 r.). Ks. A. Schletz obronił doktorat w okresie konspiracyjnej działalności Wydziału

s. 206–207; W. Szulakiewicz, *Historia oświaty i wychowania w Polsce 1944–1956*, Kraków 2006, passim; eadem, *Lwowsko-krakowskie epizody w biografii naukowej Józefa Skoczka (1903–1966)* w druku; eadem, *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, pod red. A. Meissnera, W. Szulakiewicz, Toruń 2008, s. 733–737; M. Tyrowicz, *Józef Skoczek*, „Kwartalnik Historyczny” 1967, R. 74, s. 1155–1156; H. Winnicka, *Józef Skoczek*, [w:] *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 477; J. Wolski, *Józef Skoczek*, „Małopolskie Studia Historyczne” 1966, R. 9, z. 1–2, s. 172–173.

⁸ AUJ, DXLVII–1, Spuścizna J. Hulewicza, Dokumentacja z okresu studiów w UJK w latach 1924–1930.

⁹ Potwierdzają to badania prowadzone przez J. Maternickiego.

¹⁰ O innych uczonych, którzy wyszli z tego środowiska, zob. W. Szulakiewicz, *Pokolenie lwowskich historyków...*, s. 137–148.

¹¹ Promotorem pracy był Konstanty Chyliński.

Humanistycznego w 1942 r.¹², przed wojną w 1938 r. otrzymał dyplom magistra teologii¹³. Do uzyskania stopnia doktora habilitowanego, jak wynika ze źródeł, przygotowywał się przed II wojną światową przede wszystkim J. Skoczek. Był w pracach tych najbardziej zaawansowany. Ubiegał się, jak napisał w swoim życiorysie, o uzyskanie habilitacji w zakresie historii kultury polskiej. Przewód wszczęto podczas posiedzenia Rady Wydziału Humanistycznego UJK w dniu 25 V 1939 r.¹⁴ Uchwała o dopuszczenie do kolokwium miała zostać podjęta podczas kolejnego posiedzenia RWH w czerwcu, tj. podczas obrad ostatniego posiedzenia w roku akademickim 1938/1939. Ponieważ porządek dzienny ostatniego posiedzenia RWH był już ustalony, sprawę przełożono na pierwsze wrześniowe posiedzenie w roku akademickim 1939/40¹⁵. Referentami wniosku dla Komisji Habilitacyjnej Rady Wydziału Humanistycznego UJK byli K. Hartleb i S. Łempicki, którzy pozytywnie ocenili dorobek Skoczka. Wybuch wojny uniemożliwił realizację tych planów. Ponownie podanie J. Skoczka o habilitację zostało pozytywnie rozpatrzone na tajnym posiedzeniu RWH podczas okupacji wraz z wieloma innymi wnioskami¹⁶.

Lata wojny i okupacji

Wybuch II wojny światowej przerwał aktywność naukową wymienionych historyków i zmusił do podejmowania różnych zajęć i zmian w planach naukowych. I tak, rozpoczynając od mistrza lwowskich historyków wychowania, przedstawiony przez S. Łempickiego program wykładów z historii wychowania na rok akademicki 1939/1940 nie został już prawdopodobnie zrealizowany¹⁷. I w 1940 Łempicki utra-

¹² Podaję za J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007, s. 151. Natomiast J. Dukąła, *Schletz Alfons Franciszek...*, wymienia jako datę promocji doktorskiej rok 1945.

¹³ Z. Jakubowski, *Książdz Alfons Schletz...*, s. 22. Promotorem magisterium był ks. J. Umiński.

¹⁴ A UJ WHm 36, Zaświadczenie o przejściu pozytywnie pierwszych etapów przewodu habilitacyjnego.

¹⁵ Ibidem, Kopia Zaświadczenia popisana przez Z. Czernego, ówczesnego dziekana z dnia 11 lipca 1939 r.

¹⁶ Ibidem, Pismo Z. Czernego do Dziekana KUL w związku z przeprowadzeniem przewodu hab. na KUL.

¹⁷ Trudno jest jednoznacznie ustalić, które tematy wykładów zostały zrealizowane przez Łempickiego, możemy jedynie powiedzieć, że zostały zgłoszone oraz przygotowane. Patrz: Archiwum Ossolineum (dalej Ossol.), Dział Rękopisów, sygn. 193/85/2. Papiery osobiste S. Łempickiego. Tematy wykładów z okresu wojny: 1. Piśmiennictwo polskie w XV w., 2. Literatura w okresie humanizmu i reformacji, 3. Literatura polska w XVII i XVIII w., 4. Staropolska literatura dramatyczna i teatr w Polsce dawnej, 5. Staropolska literatura – powieść, 6. Zarys polskiej literatury naukowej do końca XVIII wieku, 7. Polska krytyka literacka 1885–1914. Ibidem, sygn. 89/93/1 i 89/93/1 (Wykłady polskie lwowskie, są to wykłady z historii kultury i historii literatury) 1940/41–1944/45. Cykl wykładów: Charakterystyka XVII w.; Powieść XVI i XVII wieku w Polsce, Literatura naukowa XVI i XVII w.

Z kolei H. Żarnowska, op. cit., podaje następującą tematykę wykładów: 1. Rola Lwowa i Ziemi Czerwieńskiej w dziejach polskiej kultury duchowej, 2. Ideologia wychowawcza Stanisława Szczepanowskiego, 3. Zagadnienia oświaty pozaszkolnej za granicą i na ziemiach polskich. Proseminarium: Wstęp metodyczny do badań nad historią kultury, oświaty i szkol-

cił Katedrę Historii Oświaty i Szkolnictwa, uczelnię bowiem okupacyjne władze sowieckie przemianowały na Uniwersytet im. I. Franki. W ramach reorganizacji jego katedrę zlikwidowano, a S. Łempicki został włączony do Katedry Historii Literatury kierowanej przez Juliusza Kleintera, gdzie krótko wykładał literaturę staropolską. W 1941 r. wrócił do Ossolineum. Pozbawiony możliwości działalności naukowej, oddał się pracy literackiej, m.in. wówczas tłumaczył poezje Heinricha Heinego. Spisał także w tym czasie wspomnienia z czasów szkolnych oraz pracy w Ossolineum, z tego okresu pochodzą też jego próby poetyckie. Po wznowieniu działalności przez UJK w r. 1944 przystąpił do pracy jako profesor literatury. Wiosną 1945 r. postanowił się przenieść do jednego z polskich uniwersytetów.

W okresie okupacji sowieckiej Lwowa J. Skoczek był kierownikiem Oddziału Bibliograficznego Biblioteki Akademii Nauk USRR (dawnej Ossolineum) (1940–1941)¹⁸. Po zajęciu miasta przez Niemców pracował w Archiwum Państwowym (od grudnia 1941 do 1944) oraz uczył języka niemieckiego w szkole zawodowej. Po zajęciu Lwowa przez Niemców 1 października 1941 r. powrócił do pracy w Ossolineum, skąd wkrótce został przeniesiony do utworzonej we Lwowie filii Instytutu Niemieckiej Pracy na Wschodzie. Jego zadanie polegało na rozszerzeniu pracy pt. *Studia nad patrycjatem lwowskim w wiekach średnich...*¹⁹. W tej przymusowej sytuacji stosował taktykę „pracy bez wyników”, o czym informował podczas kolejnych interwencji przełożonym Instytut. Stan taki trwał 14 miesięcy – 1 III 1943 r. został zwolniony z powodu braku wyników w pracy. Po ponownym wkroczeniu wojsk radzieckich do Lwowa objął funkcję dyrektora Centralnej Biblioteki Pedagogicznej (1 VIII 1944–18 III 1945) przy Instytucie Kształcenia Nauczycieli oraz krótko wykładał historię na UJK²⁰. W latach 1930–1944 (z przerwą 20 I 1940–1 III 1943 r.) był zatrudniony w archiwum kurii biskupiej obrządku rzymskokatolickiego we Lwowie.

K. Lewicki w lutym 1940 r. został zwolniony z Archiwum UJK, przez pewien czas pozostawał bez stałego zatrudnienia, dopiero 15 lipca 1940 r. otrzymał pracę w Wydziale Żywnościowym Zarządu Miejskiego m. Lwowa, a w październiku 1941 r. podjął pracę w prywatnej wytwórni szyldów i pieczęci. Przez całą okupację utrzymywał się z dorywczej pracy.

Cz. Lechicki od lipca 1940 r. zastępował proboszcza ewangelickiego we Lwowie, pełnił funkcję nauczyciela religii ewangelickiej, w latach 1942–1944 związany był z metodystami i był pomocnikiem pastora. W okresie 1944–1946 utrzymywał się z korepetycji²¹.

II wojna światowa zastała A. Schletza wypełniającego dotychczasowe funkcje. Nie należał do żadnych organizacji politycznych czy wojskowych. Natomiast w okresie okupacji uczestniczył w tajnym nauczaniu, na kompletach wykładał religię, język niemiecki, historię i naukę o Polsce współczesnej. W 1942 r. zało-

nictwa; 2. Analiza instrukcji pedagogicznych XVI–XIX w., 3. Wybrane zagadnienia z dziejów kultury ziem południowo-wschodnich Polski. Seminarium: Oryginalny wkład Polski w kulturę umysłową światową w ciągu stuleci.

¹⁸ Piszę o tym szerzej w: *Lwowsko-krakowskie epizody...*

¹⁹ A UJ WHm 36. Cytuję za J. Skoczkiem. Odpis dokumentu wyjaśniającego sprawę pracy w Institut für Deutsche Ostarbeit, Kraków 10 XII 1945.

²⁰ A UJ WHm 36, Życiorys.

²¹ S. Dziki, M. Glogier, op. cit., s. 370.

żył Sodalicję Mariańską Żeńską przy kościele św. Zofii, kierował również tajnym teatrem młodzieży²².

W Krakowie po II wojnie światowej

Po zakończeniu II wojny światowej Stanisławowi Łempickiemu niemal wszystkie polskie uniwersytety przedstawiły propozycję pracy. I tak Katedrę Historii Kultury Polskiej proponowały władze Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Poznańskiego. Uniwersytet Łódzki zapraszał do objęcia Katedry Historii Literatury Staropolskiej²³, a Uniwersytet w Toruniu zapraszał na Katedrę Historii Oświaty, Szkolnictwa i Wychowania, gdzie rektorem był jego kolega L. Kolankowski, a Katedrę Historii Kultury objął przyjaciel z lat szkolnych i uniwersyteckich K. Hartleb. Początkowo S. Łempicki zamierzał przyjąć propozycję z Łodzi, ewakuował tam nawet swój księgozbiór z Lwowa. Ostatecznie wybrał Uniwersytet Jagielloński, gdzie w 1945 r. otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego, a w 1946 r. profesora zwyczajnego w Katedrze Literatury Staropolskiej. Prowadził wykłady i seminaria na temat literatury polskiego odrodzenia²⁴. W roku akademickim 1947/48 rozpoczął dwa monograficzne wykłady pt. *Kochanowski i jego pokolenie*²⁵ oraz *Literatura i pisarze kręgu Zamojskiego*, których już nie ukończył. Z kolei seminaria poświęcił Kochanowskiemu i innym poetom Renesansu. Problematyka seminariów dotyczyła głównie zagadnień z historii literatury, ale i historii wychowania²⁶. W tym czasie podjął się także wydania wraz ze swoim uczniem Ł. Kurdybachą instrukcji rodzicielskich, niestety przedsięwzięcie nie zostało zrealizowane²⁷.

Karol Lewicki, także lwowiak z urodzenia, w maju 1944 r. wraz rodziną przeniósł się do Krzyszkowic koło Wieliczki, skąd dojeżdżał do pracy w Ubezpieczalni Społecznej w Krakowie, zaś 1 lutego 1945 r. uzyskał asystenturę w Archiwum

²² Z. Jakubowski, *Ksiądz Alfons Schletz...*, s. 23.

²³ Ossol., Dział Rękopisów, sygn. 193/85, Papiery osobiste, Korespondencja z T. Wiwegerem i S. Truchimem. Truchim, który był w Komitecie Organizacyjnym Uniwersytetu Łódzkiego, w liście do Łempickiego z dnia 18 IV 1945 stwierdza, że zaproponował go na I Katedrę Literatury Staropolskiej. Z kolei w dokumencie podpisanym przez T. Wiwegera z dnia 15 IV 1945 stwierdza się, że „Stanisław Łempicki zatrudniony w Państwowym Uniwersytecie w Łodzi w charakterze profesora zwyczajnego”.

²⁴ Ossol., Dział Rękopisów, sygn. 90/93, Notatki seminaryjne z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Notatki dotyczą szczegółowych spraw, przy nazwisku każdego studenta, prócz tematu, terminy złożenia prac, wcześniejsze kolokwia, oceny i udział w zajęciach innych profesorów.

²⁵ Ossol., Dział Rękopisów, sygn. 89/93/2, Wykłady krakowskie i lwowskie. Ostatni wykład poświęcony był Kochanowskiemu, liczył 43 strony. Na zeszycie napisano: Stanisław Łempicki. Ostatni wykład o Kochanowskim, przerwany na parę minut przed śmiercią 2 XII 1947, godzina 9.45(†).

²⁶ Ossol., Dział Rękopisów, sygn. 90/93, Notatki seminaryjne z Uniwersytetu Jagiellońskiego. M.in. realizowano takie tematy: Władysław Ludwik Anczyc jako pedagog i oświatowiec, Szkoła i życie szkolne w poezji polskiej XIX w., Rola szkoły wiejskiej i nauczyciela w komedii..., Ideał człowieka Polaka u Krasińskiego, Dziecko w literaturze polskiej XVI i XVII w.

²⁷ Informacje o ukazaniu się po jego śmierci zgromadzonych instrukcji rodzicielskich podaje za: Ł. Kurdybacha, op. cit., s. 370 oraz Ossol., Dział Rękopisów, sygn. 193/85/2, Papiery osobiste..., Bibliografia prac Łempickiego przeznaczonych do druku podaje, że Instrukcje rodzicielskie przygotowane do druku w PAU!

UJ. Następną instytucją, w której objął stanowisko kierownicze, była Biblioteka Jagiellońska, gdzie sprawował funkcję wicedyrektora do spraw przechowywania i udostępniania zbiorów. Równoległe z pracą w obu instytucjach prowadził wykłady z dziejów oświaty i szkolnictwa w Studium Pedagogicznym Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Krakowie (1961–1970) oraz historii bibliotek w Międzywydziałowym Studium Bibliotecznym UJ (1970–1974)²⁸.

Józef Skoczek od 19 III 1945 r. pracował w Komisji Repatriacyjnej. Uczestniczył w pracach mających na celu ratowanie polskich dóbr kultury znajdujących się we Lwowie²⁹. Jako jeden ze znawców zawartości archiwów został między innymi wyznaczony do przygotowania informacji o zbiorach Archiwum Miejskiego³⁰. Jemu także jako pełnomocnikowi Rządu Polskiego do Spraw Repatriacji powierzono zabezpieczenie zbiorów Centralnej Biblioteki Pedagogicznej we Lwowie³¹. 19 X 1945 r. opuścił Lwów i wraz z matką przybył do Krakowa³². Początkowo pracował jako referent, a następnie jako kierownik biblioteki Wojewódzkiego Związku Samorządowego. Następnie podjął pracę dydaktyczną na Uniwersytecie Jagiellońskim (1 I 1949) w Katedrze Historii Polski Feudalnej, później w Katedrze Historii Polski XVI–XVIII w., początkowo jako docent kontraktowy, a od 1VII 1949 jako etatowy. Prowadził wykłady dla polonistów z historii Polski i historii sztuki, a dla studentów historii seminaria i wykłady z dziejów kultury i wychowania. Historię wychowania wykładał także w Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej (później Wyższej Szkole Pedagogicznej) w Krakowie (1949–1952) oraz Instytucie Pedagogicznym w Katowicach (1949–1950).

W 1945 r. ks. Alfons Schletz wraz ze Zgromadzeniem wyjechał do Krakowa. W Krakowie został mianowany profesorem historii Kościoła i metodologii pracy naukowej w Instytucie Teologicznym Księża Misjonarzy. Ponadto wykładał historię sztuki kościelnej, misjologię i patrologię oraz historię w Prywatnym Gimnazjum Księża Misjonarzy. W roku 1946 założył czasopismo pt. „Nasza Przeszłość”, którym kierował przez 35 lat.

Ostatnim transportem do Krakowa w czerwcu 1946 r. wyjechał Czesław Lechicki. Podejmował współpracę z różnymi wydawnictwami, m.in. SW „Czytelnik”, „Książka i Wiedza”, był redaktorem miesięcznika „Pielgrzym Polski”, sekretarzem „Strażnicy Ewangelickiej”. W 1953 r. nawiązał współpracę z Józefem Chałasińskim i kierowanym przez niego Zakładem Historii Czasopiśmiennictwa PAN³³.

Po opuszczeniu Lwowa interesujący nas badawcze kontynuowali pracę naukową. W 1945 r. K. Lewicki otrzymał w UJ stopień doktora na podstawie rozprawy napisanej jeszcze we Lwowie pt. *Rok 1848 w Uniwersytecie Lwowskim*, recenzentami

²⁸ Za: W. Berbelicki, op. cit., s. 250–251.

²⁹ Szerzej o tym w moim artykule *Lwowsko-krakowskie epizody...*

³⁰ Patrz: M. Matwijów, *Walka o lwowskie dobra kultury w latach 1945–1948*, Wrocław 1996, s. 185, 186.

³¹ Ibidem, s. 292.

³² I. Kaniewska, op. cit., s. 206.

³³ Podaję za S. Dziki, M. Glogier, op. cit., s. 371.

pracy byli Józef Feldman i Henryk Mościcki³⁴, a promotorem S. Łempicki. Nie udało się K. Lewickiemu pomyślnie zakończyć przewodu na stanowisko zastępcy profesora³⁵. Pomyślny dla A. Schletza i J. Skoczka był rok 1946. A. Schletz uzyskał stopień doktora habilitowanego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego na podstawie pracy *Współpraca misjonarzy z Komisją Edukacji Narodowej*³⁶. Natomiast J. Skoczek czynił starania o przeprowadzenie przewodu habilitacyjnego w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, co nastąpiło w 1946 r., zatwierdzenie zaś 26 VII 1947 r.³⁷ Zakres habilitacji obejmował historię średniowieczną ze szczególnym uwzględnieniem historii miast. W 1948 r. przeniósł habilitację na UJ, gdzie jej zakres został rozszerzony na historię kultury polskiej wieków średnich i Odrodzenia³⁸. Prócz tego w 1957 r. J. Skoczek otrzymał stopień doktora w zakresie nauk filologicznych³⁹, w 1964 r. został mianowany profesorem nadzwyczajnym.

Jedynie Cz. Lechicki po przykrych przeżyciach z czasów lwowskich związanych z uzyskaniem pracy na UJK nie ubiegał się o stopnie naukowe, choć nadal kontynuował badania naukowe, a jego dorobek pisarski był ogromny.

Główne kierunki zainteresowań badawczych

Nie wszyscy omawiani badacze w okresie powojennym zajmowali się historią oświaty i wychowania. Dla niektórych stała się pobocznym kierunkiem zainteresowań lub też poświęcili się badaniom z zakresu innych subdyscyplin historycznych. Przykładowo, twórczość Cz. Lechickiego dotyczyła zagadnień religioznawczych i prasoznawstwa, A. Schletz zajmował się głównie historią Kościoła, J. Skoczek łączył studia nad historią kultury, historią bibliotek i dziejami oświaty. Z podobnym ukierunkowaniem zainteresowań mamy do czynienia u K. Lewickiego. Każdy z omawianych historyków wymaga odrębnych studiów w celu szczegółowego wyjaśnienia tych kwestii. W artykule naszkicowane zostaną jedynie podstawowe nurty ich badań wchodzące w zakres historii oświaty, wychowania i kultury. W tym celu niezbędne jest uwzględnienie zarówno dorobku przedwojennego, jak i powojennego uczonych⁴⁰. Wówczas dopiero otrzymamy pełny zarys wizerunku pisarstwa lwowskich badaczy. Wskażemy tu jedynie podstawowe obszary badań, które składają się one na szeroko rozumianą historię oświaty, kultury i nauki.

Lwowscy historycy wychowania pozostawili po sobie znaczący dorobek, zarówno pod względem ilościowym, jak też rozpiętości podejmowanych problemów i ich

³⁴ AUJ WFII 504, Akta doktorskie. K. Lewicki podczas egzaminu doktorskiego jako przedmiot główny wybrał historię, jako przedmiot poboczny historię sztuki. Egzaminatorami byli H. Mościcki i A. Bochnak.

³⁵ AUJ S III 246, Akta osobowe K. Lewickiego.

³⁶ Podają za: Z. Jakubowski, op. cit., s. 22.

³⁷ Podstawą habilitacji była praca: *Lwowskie inwentarze biblioteczne w epoce Renesansu* (Lwów 1939).

³⁸ AUJ WHm 36, Pismo z Ministerstwa Oświaty z dnia 2 XI 1948 r. o przeniesienie habilitacji J. Skoczka z KUL i zmianie jej zakresu.

³⁹ Na podstawie pracy pt. *Mieszkańskie biblioteki Polski epoki Odrodzenia*.

⁴⁰ Tu nawiązuję do ustaleń zawartych w moim artykule pt. *Pokolenie lwowskich historyków...*, s. 137–148.

ważności dla polskiej nauki i kultury. Opierając się na danych zawartych w źródłach archiwalnych i opracowaniach (dotyczących poszczególnych osób), dla zilustrowania powyższej tezy warto podać liczby obrazujące ilościowy dorobek uczonych. I tak na dorobek naukowy S. Łempickiego składa się 279 publikacji (wraz z wydaniami pośmiertnymi). Sporządzona bibliografia prac K. Lewickiego to 160 publikacji. Ogromny i trudny do rejestru, a nawet klasyfikacji jest dorobek zmarłego w 2001 r. Cz. Lechickiego, można przykładowo podać, iż w latach 1924–1939 zamieścił w prasie 600 publikacji, a po wojnie był autorem ok. 80 recenzji o książkach prasoznawczych⁴¹. Trzeba jednak pamiętać, iż podane liczby obejmują studia, szkice, recenzje, noty oraz publikacje popularnonaukowe.

Na podstawie prac zwartych oraz publikacji w wydawnictwach zbiorowych i czasopismach można wydzielić kilka obszarów zainteresowań badawczych historyków.

- **Dzieje szkolnictwa i historia myśli pedagogicznej oraz tradycji wychowawczych**

Wśród opracowań na ten temat dominowały prace poświęcone dziejom szkolnictwa polskiego różnych szczebli. W tej grupie publikacji znajdują się książki omawiające historię jednej instytucji, jak i prace syntetyczne. Zainteresowania w tej dziedzinie wykazali K. Lewicki, J. Skoczek. *Dzieje lwowskiej szkoły katedralnej* przedstawił J. Skoczek. Dzieje UJK i UJ znalazły odzwierciedlenie w twórczości K. Lewickiego⁴². Historię myśli pedagogicznej przedstawiono głównie przez pryzmat twórców koncepcji pedagogicznych i ich poglądów. Ta dziedzina zainteresowań badawczych łączyła się ściśle z biografistyką. Na uwagę w tym nurcie prac zasługują opracowania odnoszące się do pedagogiki królewskiej: *Wychowanie Jagiellonów* i *Wychowanie Wazów* autorstwa J. Skoczka. Z problematyką dziejów myśli pedagogicznej w ścisłym związku pozostają opracowania poświęcone ideałom wychowania i polskim tradycjom wychowawczym. Geneza ideałów wychowania, ich rozwój i realizacja w praktyce edukacyjnej stały się przedmiotem badań S. Łempickiego w opracowaniach pt. *Polskie tradycje wychowawcze* i *Polski ideał wychowawczy*

- **Historia kultury i dzieje mecenatu kulturalnego**

Ten nurt badań zapoczątkował S. Łempicki pracami: *Mecenat kulturalny w Polsce (Problem i postulaty)*, *Biskupi polskiego renesansu jako opiekunowie kultury*, *Opiekunowie kultury w Polsce*. Rozważając kwestie metodologiczne badań nad problematyką mecenatu, wskazał przy tym, iż należy omawiać zagadnienia mecenatu świeckiego i kościelnego. Problematykę tę podjęli jego uczniowie, by tylko wspomnieć Cz. Lechickiego *Mecenat Zygmunta III*. Historyczno-kulturową orientację lwowskiej historiografii oświatowej kreował S. Łempicki, tworząc w pewnym sensie program badawczy, ukierunkowany na dzieje kultury i życia umysłowego. Jego autorstwa są m.in. opracowania pt. *Rola wieku złotego w procesie formowania się kultury duchowej czy Postulaty kulturalne Lwowa i Małopolski Wschodniej*. Historię kultury w latach międzywojennych interesował się również J. Skoczek, który ogłosił drukiem *Stosunki kulturalne Śląska ze Lwowem w wiekach średnich, Udział Śląska w rozwoju i kulturze południowo-wschodnich ziem oraz Stosunki kulturalne Polski z Zachodem w XV wieku*.

⁴¹ Za S. Dziki, M. Glogier, op. cit.

⁴² Na ten temat m.in. w moim artykule pt., *Dzieje Uniwersytetu Lwowskiego...*, s. 70–77.

- **Dzieje książki, bibliotek i czasopiśmiennictwa**

W tym kierunku poszły m.in. zainteresowania badawcze J. Skoczka, które owocowały pracami pt.: *Inwentarze jako źródło do dziejów kultury polskiej doby Odrodzenia* oraz *Miejszczańskie biblioteki polskie w epoce Odrodzenia*. Zagadnienia bibliotek fundacyjnych i rodowych omawiał w swoich pracach K. Lewicki. Przygotował także do druku szereg biogramów bibliotekarzy i drukarzy do *Polskiego Słownika Biograficznego* i *Słownika pracowników książki polskiej*. Wybitnym prasoznawcą okazał się Cz. Lechicki, który zarówno pod względem liczby opracowań, jak i erudycji jest chyba niedoścignionym badaczem. Spod jego pióra wyszły m.in. następujące rozprawy: *Krakowski „Kraj” 1869–1874*, *Prasa galicyjska u progu walki o autonomię*, *Prasa katolicka II Rzeczypospolitej*, *Polska prasa katolicka 1945–1948*.

- **Biografistyka**

Trzeba podkreślić, że biografistyka była wybijającą się dziedziną zainteresowań i formą pisarstwa naukowego lwowskich historyków wychowania. Traktowana jako możliwość przedstawienia nie tylko biegu życia danej jednostki, ale również przedstawienia idei, dokonań na tle epoki. Na całościowy obraz osiągnięć biograficznych składały się publikacje zwarte, drobne szkice oraz przyczynki. Tematycznie prace biograficzne poświęcone były: a) twórcom polskiej i powszechnej myśli pedagogicznej i oświatowej, b) przedstawicielom polskiej nauki i kultury, c) mecenasom kultury, d) wybitnym nauczycielom-mistrzom. Omawiani autorzy zamieszczali szkice biograficzne w *Polskim Słowniku Biograficznym*, z którym podjęli współpracę od I tomu, tj. roku 1935. Ponadto opracowania biograficzne ukazywały się najczęściej w „Kwartalniku Historycznym”, „Pamiętniku Literackim”, „Przeglądzie Historyczno-Oświatowym”, „Naszej Przeszłości”. Przykładowo, K. Lewicki opublikował w PSB około osiemdziesięciu biogramów znakomitych postaci XIX i XX w. związanych z ziemią lwowską i Galicją Wschodnią. Szkice biograficzne ludzi prasy i książki zamieszczał w *Słowniku pracowników książki polskiej*, „Zeszytach Prasoznawczych” i *Encyklopedii wiedzy o książce*. W wydawnictwach tych drukował także artykuły biograficzne Cz. Lechicki, który w samych „Zeszytach Prasoznawczych” opublikował 50 biogramów⁴³. A. Schletz opracowywał sylwetki przede wszystkim ludzi Kościoła. W grupie tej znaleźli się: ks. J. Umiński, ks. kard. S. Wyszyński, ks. kard. K. Wojtyła.

- **Edytorstwo źródeł**

W działalności naukowej zarówno S. Łempickiego, jak i jego uczniów sporo miejsca zajmuje edytorstwo źródeł. Na dorobek edytorski składały się wydawnictwa dotyczące dziejów szkół, wybory pism pedagogicznych i oświatowych, pamiętniki, wspomnienia, korespondencja. Najbardziej reprezentatywne dla tej dziedziny badań były wybory pism, pamiętniki i wspomnienia. W serii Biblioteka Narodowa ukazał się obszerny tom pt. *Wybór pism pedagogicznych Polski doby Odrodzenia* przygotowany przez J. Skoczka.

Bogato w tej grupie badaczy przedstawia się edytorstwo literatury pamiętnikarskiej i wspomnieniowej. Największą aktywnością w tym zakresie wykazali się S. Łempicki i K. Lewicki. Wydawnictwa tego typu dotyczyły głównie życia naukowego, kulturalnego i oświatowego Galicji. Dla historyków oświaty cennymi źródłami są niewątpliwie *Złote paski. Wspomnienia ze szkoły galicyjskiej S. Łempickiego*. Atmosferę panującą w Ossolineum przez pryzmat postaci ówczesnych uczonych

⁴³ Za: S. Dziki, M. Glogier, op. cit., s. 371.

niezwykle barwnie przypomniał S. Łempicki we *Wspomnieniach ossolińskich*. K. Lewicki opracował i opublikował *Pamiętniki* Wincentego Pola, poety i geografę, profesora pierwszej w Polsce Katedry Geografii. Ogólnie można stwierdzić, iż wszystkie wydawnictwa pism i pamiętników zostały niezwykle rzetelnie przygotowane, a poprzedzające je niekiedy obszerne wstępy mogłyby stanowić odrębną publikację. Nadmienić jednak trzeba i to, że nie wszystkie prace zostały opublikowane. W rękopisach pozostały m.in. wspomnienia S. Łempickiego „Lwów dziennikarski”, a także wiersze oraz inne rozpoczęte przez niego studia⁴⁴. Podobnie rzecz się miała z wieloma pracami Cz. Lechickiego.

Pozostali na zawsze w Krakowie

Doświadczenia wojenne nie pozostały bez wpływu na pracę naukową i kondycję fizyczną przybyłych ze Lwowa do Krakowa historyków wychowania. Pomimo tego wyraźnie zaznaczyli swój udział w życiu naukowym i organizacyjno-naukowym Polski w 2 połowie XX w. W opublikowanych dotychczas szkicach czy większych studiach poświęconych omawianym uczonym powtarza się stwierdzenie, iż wszyscy byli aktywni niemalże do ostatnich dni swego życia. Było to pokolenie, które na nowo musiało zorganizować swój warsztat pracy, znaleźć swoje miejsce w działalności organizacji i towarzystw naukowych. Asymilacja w nowym środowisku nie zawsze była sprawą łatwą.

Pierwszy z tego grona odszedł S. Łempicki. Już w 1946 r. mocno niedomagał, zmarł 2 grudnia 1947 r. w Krakowie i został pochowany na cmentarzu na Salwatorze. Spoczywa wraz z żoną Jadwigą Łempicką (1903–1956) i synem Zdzisławem (1920–1970)⁴⁵.

Na tym samym cmentarzu 34 lata później w 1981 r. został pochowany ks. A. Schletz.

Na cmentarzu Rakowickim zostali pochowani w 1966 r. J. Skoczek oraz K. Lewicki w 1991 r., tam także spoczął Cz. Lechicki, który zdołał przekroczyć w swym pracowitym życiu próg XXI w., zmarł 19 marca 2001 r.

From Lviv to Cracow. Lviv historians of education in Cracow

Abstract

This article presents the story of scientists investigating the educational past who came to Cracow from Lviv. The author makes an attempt to describe the situation of those historians in the last years before the Second World War and during the years of occupation. The paper also presents information on the scientific status of the researchers, to show who were those who arrived in Cracow from Lviv.

The label "Lviv historians of education" is applied to those researchers who were educated in Lviv in the field of history of education, and participated in the work of Lviv societies and committees aiming at the popularization of educational past. Being born in Lviv is secondary in this respect. After accepting such criteria, the persons taken into consideration are the

⁴⁴ O tym w: *Lwów dziennikarski we wspomnieniach Stanisława Łempickiego*.

⁴⁵ Na płycie nagrobnej widnieje napis: „Pan oczy zasze ciemnością obdarza nową światłością.

Pan niedołącznych ratuje, Pan sprawiedliwych miuje.
J. Kochanowski”.

pupils of Stanisław Łempicki (1886–1947), educated by himself and other distinguished masters associated with the Lviv University. Among those scientists, the following must be enumerated: Czesław Lechicki (1906-2001), Karol Lewicki (1909–1991), priest Alfons Schletz (1911–1981), and Józef Skoczek (1903-1966). In the period of war and occupation, they often cooperated within the structures of underground education. In 1945 they were forced to leave Lviv and to search for a new workplace in other Polish academic centres. One of those centres that admitted Lviv scientists was Cracow.

In Cracow, they continued the research, which in some cases had been started in the Lviv period. Among the achievements of the above-mentioned historians, the following research directions can be listed: history of culture and of cultural patronage, history of books, libraries and periodicals, biographies, and editing of source materials.